

думи, че "сяка една наука, която се нарича ЧОВЕЧЕСКО ЗНАНИЕ, трябва да брани човеческите права и да открива истинският път на цивилизацията и напредъкът; науката не трябва да има нищо общо ни с политиката, ни с човеческите предразсъдъци и суеверия, а да върви по своя път и да очищава смрадливата атмосфера"³⁴. Ето защо, когато Захарий Стоянов говори срещу "патентованите учени", той има предвид преди всичко тези представители на интелигенция, които имат "злочестината да мислят, че тяхната диплома принася някаква си полза, че без нея е невъзможно да помогне човек на народа си"³⁵. Интересът му към науката не е чисто абстрактен, той е тясно обвързан с образованието в нова България. Захарий Стоянов носи у себе си стремежът, завещан от Каравелов, да се създаде "училище - българско човеческо"³⁶, взело най-доброто от постиженията на световното образование, но съобразено с традициите и особеностите на българина, с неговия бит и душевност, със социално-икономическите условия на живот, което може да го въоръжава със съвременни знания и спомага за неговото израстване. Това училище не трябва да бъде нито догматическо като йезуитските школи, нито като германските, които "със своите убивающаи затыпающаи цифри могат да бъдат полезни само на Берлинския двор, който желае да има повече солдати и по-малко честни граждани"³⁷.

Най-големите уроци обаче, които Захарий Стоянов получава от своите учители - Каравелов и Ботев - са уроците по публицистично майсторство. От тях възприема всичко - стил; образност на езика; средства за внушение; жанрови форми; находчивост на сравненията; непосредственост; простота на изказа; безпощаден реализъм, достигащ на моменти дори до натурализъм, смекчаван и лек за възприемане от рядко достижимото му чувство за комизъм; смайваща изобретателност и пленяващ хумор. За това колко близо е бил до Любен Каравелов в началото на публицистичния си път, красноречиво говори фактът, че за голяма част от съвременниците си Захарий Стоянов е бил възприеман като "новий Любен"³⁸. Самият той съзнателно е търсил тази прилика и не се е опитвал дори да я крие. Почти всички негови изследователи са единодушни по този въпрос - сходството е толкова очевидно, че в първите му работи спокойно може да се говори за творческа несамостоятелност и известно подражание, съвсем условно разбира се.

Пръв Иван Шишманов³⁹ характеризира Захарий Стоянов "като най-личния представител и продължител на оная литературна школа, която брое и досега някои ученици, особито в кръга на публицистиката. Най-отличителната черта на тая школа - продължава Шишманов по-нататък, - е полемическата критика, която ѝ придава в известна степен субективен характер, но която черпи необикновена сила от идеалните си цели, за постигането на които тя нарочно си е създадала и един особен стил, отличителен по своята широта, по често безпощадния хумор, който отива до най-злъчния сарказъм - а често и до бруталност". В този си отзив за появилият се три години след смъртта на автора си трети том на "Записките", Иван Шишманов дава една от първите обективни и положителни оценки на Захари Стояновото творчество, което за дълго време след това ще потъне в забрава: "Последните съчинения на Захария, особито неговите Записки, показват най-добре, че ние губим в негово-